

vételével valamennyi megvan. Ami hiányzik, Csokonai a Csókok könyve — azt még nem is láttam, még az Országos Széchenyi Könyvtárból is hiányzott, amikor ismételtén kerestem. Ezzel nem azt mondom, hogy egyéb Tevan könyv nincs a birtokomban, vagy nem érdekel. Sőt, hogy is ne venném meg szívesen az adandó első alkalommal *A tegnapok ködlovagjai* c. Krúdy könyvet éppen Tevan kiadásában. De mondom, Tevanból nem törekedtem teljességre úgy, mint Knerből és az Amicusból s még néhány amatőr kiadóból. Ezzel már önkéntelenül bizonyos szempontokat árultam el a gyűjtést illetően még bibliofil vonatkozásban is. Valóban: Knerék minden kiadványa tipográfiai érték, a kezdet kevésbé sikerült alkotásai éppúgy, mint az utolsó évtized egyhangúan puritán könyvei. Ezeket tehát elsősorban nyomdai tökéletességük és tanulságaik miatt gyűjtöttem. Az *Amicus* kiadványokat inkább a könyvformálásban alkalmazott merészebb művészi elveik és gyakorlatuk miatt. Reiter Lászlóhoz fűződnék az *Amicus* legszebb kiadványai, holott ő nagyon gyakran nem is szólt bele, hogyan formálják meg a készülő könyvet. Remek kiadványok születtek így; elég utalnom Keleti Arthur három könyvére, a Pax vobiscumra, Az angyali üdvözletre s A szépreményű Goethe úrra.

Ezen a ponton említenem kell a két világháború közötti *bibliofil* könyvkiadás szép teljesítményeit. Népünk ebben is megmutatta élni akarását és tudását. Az infláció adta szörnyű nehézségek ellenére az 1920-as években szinte máról holnapra tucatjával születtek a bibliofil kiadók és kiadványok. Aztán a korszak végén, az 1930-as évek közepétől ismét. A 20-as évek elején Kner és Tevan mellett az *Amicus*, *Kellner*, *Rózsavölgyi*, *Genius*, *Sacelláry* csak pár név abból a több mint százhusz kiadóból, akiknek bibliofil kiadványait — a szebbjét — igyekeztem megszerezni. Majdnem teljes a *Magyar Bibliofil Társaság* kiadványsorozata s nem sok hiányzik az *Amicus* kiadványaiból sem. A korszak végéről a Hungária amatőrkönyvek hiánytalanul sorakoznak könyvtáram polcain, a *Nyugat* számozott kiadású könyveivel és az *Ars Hungarica* kötetivel együtt. Különben a *Nyugat* fénykorának ama kiadványait külön is gyűjtöm, amelyeknek fedélrajzait Falus Elek, Kozma Lajos és Lesznai Anna tervezte (számos *Ady* kötetét is). Erről különben külön tanulmányban számoltam be a *Művészettörténeti Értesítő* 1963. évf.-ban.

Itt meg kell jegyezni, hogy az alacsony példányszámok engem nem nagyon érdekelnek, mert tudom, mennyi szélhámosság fűződik a számozásukhoz. A kiadók az első, vagy akár a második, harmadik stb. számúból is írtak többet, mert ezekért a gyanútlan vagy a sznob gyűjtő többet fizetett s ezért alacsony számozással több példány is található. Pedig, ha a kivitel ugyanaz, nincs jelentősége annak, hogy a számozott példányok közül az 1-es, vagy akár a 25-ös példány van-e a gyűjtő birtokában. Legfeljebb az utóbbiról bizonyosabb, hogy azzal a számozással csak az az egy került belőle forgalomba.

Persze, azért nem tagadom, hogy nem tiltakozom az 1-gyel, vagy 2-vel számozott példány ellen sem. De legszívesebben veszem, ha névre szólóan készült könyvet találok, vagy éppen dedikáltat. Ez a legbiztosabb.

Van birtokomban néhány *egy* példányban készült könyv is. Az így nevezett könyvek a megrendelő fél részére valóban csak egyetlen példányban készültek, de maradt fenn belőlük néhány ún. műszaki vagy házi példány is, a nyomda — többnyire a Kner nyomda — néhány vezető műszaki embere részére, az erre vonatkozó külön jelzéssel. Ez tehát az oka, hogy az egy példányban készült kiadványból miért létezik akár 3—4 is.

Ritkaságszámba megy a reneszánsz korban élt veronai Isota Nogaróia-nak a nagy magyar bibliofil, gróf Apponyi Sándor által 1886-ban kiadott összes műveiből fennmaradt példány. A már eleve kevés számban nyomott kiadványt a gróf barátai és néhány intézmény között osztotta szét, a megmaradt példányokat pedig lengyeli kastélyának padlásán tárolta. 1905. jan. 19-én a kastély tetőzete leégett s az ottani példányokból csak egyetlenegy tudtak megmenteni. Mondanom sem kell, hogy könyvtáram egyik becses darabjaként tartom számon ezt a kétkötetes művet.

Magyar ritkaságok közül csak a legutóbb szerzettet említem. Ez a pápai Képzőtársaság 1845-ös *Tavaszi* c. zsebkönyve. Többek közt nemcsak azért értékes mű, mert a korabeli neves társasági zsebkönyvek közt tartalmilag is az egyik legszínvonalasabb; Petőfi, Jókai, Orlai Petrich Soma stb. művei révén, hanem mert ez a maga egészében *kék papírra nyomott* változat fölöttébb ritka. Névre szólóan készült ez is, még pedig „Stetner Lilla kisasszonynak”. A csinos formátumú, selyembe kötött kiadvány mindhárom éle aranymetszéssel ékesített. A könyvészeti följegyzések szerint árverésen kikiáltási ára a 100 pengő is elérte.

Bár csak nagyon kevés a bibliofil szépségű könyv igényeit kielégítő *Magyar Helikon* kiadvány, ami pedig műalkotásszámba menne, az meg éppen csekély, mégis igyekszem a kiadó valamennyi könyvét megszerezni. A könyvbarát az új magyar könyvkiadás könyvművészeti törekvéseit szemlélheti bennük. Menynyiségre is tekintélyes, kb. 9 folyómetert töltenek meg az eddigi Helikon kiadványok s hogy milyen nehéz mesterség a szépkiadvány-csinálás, e kiadó sikerei és kudarcai a könyvesztéta számára közvetlenül elérhető és szemlélhető például szolgálnak.

Ha elsősorban a hazai irodalom, tudomány és bibliofília anyagát gyűjtöm is, ez nem tudatos elzárkózás a külföld szellemi értékei elől. Ellenkezőleg. Főleg a képzőművészeti anyag ölel föl számos fontos *külföldi* kiadványt, de a bibliofília sem szűkölködik ilyenekben. Könyvészeti, könyvművészeti könyveim zöme ugyancsak külföldi (elsősorban német) szakmunka, a bibliofil kiadványok ezek közül sem hiányoznak. Ez utóbbiak közül első helyen említem az Insel kiadásában 1908-ban megjelent Nietzsche Also sprach Zarathustra c. kiadványt, amely valóban a műalkotás-számba menő könyvek közé tartozik. Eleitől végig Van de Velde díszítetté ornamenseivel, a címlapok és a fejezetek díszei is az ő művei. Minden oldalt külön komponált és díszített, még a szóközöket is, ahogyan művészi ízlése, elgondolása követelte. Összesen 530 példányban készült. Nem tudom, hány vészelté át a két világháború megpróbáltatásait. A német nyelvterület nagyságát is figyelembe véve, ma már mindenképpen a ritkaságok közé tartozhat.

A külföldi irodalmak java termését is igyekeztem megszerezni nem is csak magyar fordításban (amely sokszor éppen azért megtévesztő, mert jobbat nyújt az eredetnél). Angol, francia, olasz, német, észak- és dél-amerikai, ukrán és orosz klasszikusok mellett az északi népek irodalma, köztük elsősorban a finnneké vonzott erősen, azután a szomszéd népeké, főleg a szerb, horvát és a szlovák. A lengyel ugyanolyan erővel, mint a finnneké. Klasszikus, azaz görög-római műveltséget adott az iskola, ezért az ókor nagy irodalmi éppúgy érdekelt, mint Kína, India, Perzsia, Egyiptom irodalmi és művészeti emlékei. Némelyik klasszikus alkotás több kiadásban is található könyvtáramban (Homer, Dante, Goethe, a Kalevala stb.).

A kétnyelvű kiadások közül elsősorban a *Franklin* és a *Parthenon* kétnyelvű klasszikusait említtem. A Parthenon sorozatot mai mértékkel mérve is a két világháború közötti könyvkiadás legszebb teljesítményei közé sorolom. Utalok még az *Officina* kétnyelvű klasszikusaira is (Horatius Noster, Epiktétesz, Kallimachos, Homérosi himnuszok, Erato stb.).

A magyar szépirodalmat Adyig főleg „összes művek”-ben, Adytól kezdve egyedi és összes kiadványok formájában egyaránt gyűjtöttem. Az első kiadásoknak főleg Ady óta nőtt meg a szerepük, bár kimondottan csak első kiadások gyűjtésére sohasem fektettem különös súlyt (sok ronda külsejű könyv, mégha tartalma értékes is, lehúzta volna könyvtáram esztétikai-tipográfiai színvonalát, holott a tartalom és forma művészi egységére ebből a szempontból is ügyeltem). Arany János számos kiadásban megtalálható nálam. A Buda halála, a Toldi szerelme és az Ószikék első kiadásának szép példányát nemrég sikerült megszereznem. Rajta kívül Juhász Gyulát, Tóth Árpádot, Áprily Lajost, Erdélyi Józsefet, József Attilát, Szabó Lőrincet, Gulyás Pált, Weöres Sándort, Jékely Zoltánt a költők közül — Szabó Dezsőt, Tamási Áront és Németh Lászlót a prózaírók közül — *mindenféle*, a többit csak a legjobb, illetve a legszebb kiadásban gyűjtöm. S természetesen az írók valóban amatőr-bibliofil kiadású könyveit még az ismétlődő tartalom ellenére is. Viszont ma élő író és költő, főleg az utóbbi könyveivel szemben már óvatosabb vagyok. Élő költők még életükben annyi „válogatott”, „összegyűjtött” és „összes” verseket tartalmazó kötettel jelentkeznek, hogy e réven ugyanannak a költőnek sok-sok verse 5—6 példányban is meglenne a könyvtáramban, holott némelyik egyben is sok volna. Itt tehát valóban jobb várnom, mint sietnem.

A sorozatokat néhány kivételtől eltekintve, sohasem kedveltem különösebben. A Kner (magyar) Klasszikusok, a Kner Északi sorozatai, a Monumenta Literarum I—II, a Tevan, a Hungária és a Parthenon sorozata mindenesetre a meglevők közé tartoznak. Ügyszintén a Franklin Társulat *Erdély öröksége* c. 10 kötetes vállalkozása, amelyből a történelem erdélyi évszázadai bontakoznak ki számunkra. Ugyancsak a Franklin vállalkozása az egyes magyar írók, költők összes művei bibliapapíron, 1 vagy 2 kötetben, piros egész vászonkötésben. Ormótlanok e kötetek, de mégis könnyen kezelhetők és főleg sok helyet takarítanak meg s ez ma már nem utolsó szempont sajátos körülményeink között. A Magyar Helikon Móricz, Balzac sorozata az erős tömörítés ellenére is még mindig nagy helyet foglal el. Annál kisebbet az összes Shakespeare kétkötetes kiadása. Azt talán mondanom sem kell, hogy e tekintetben is mily ésszerű vállalkozás a Szépirodalmi kékkötéses klasszikus sorozata, amelyet én is, gyermekeim is gyakran forgatunk.

Az *Officina* kiadó könyveiből is teljességre törekszem, számos kiadvány, mint a Fra Angelico-ról és Michelangeloról szóló, vagy a magyar néprajzi vonatkozású kötetei, szellemi fejlődésekre is erősen hatottak.

Az *Egyetemi Nyomda* sorozatai, főleg a hungarológiaiak magától értetődően ma is a legmegbecsültebbek közé tartoznak. Az Erdélyi Szépművészeti Céh sorozata éppen azért nem teljes, mert mint a legtöbb sorozatban, ebben is a viszonylag kevés jó mű mellé sok gyenge társul. Ez élő irodalomnál elkerülhetetlen. De azért a cég számos kiadványa található könyvtáramban még amatőr (számozott) kiadásban is. Dsida Jenő és Tompa László is azok közé tartozik, akik „minden kiadásban jöhetnek”. Viszont gyengén állok a legújabbkori erdélyi és bácskai irodalmi termékekben, a felvidéki irodalomban már kisebb a lemaradásom. Legrosszabbul állok kárpátaljai magyar kiadványokban.

Facsimile kiadások is találhatóak könyvtáramban: tartalmi és szöveghűség szempontjából ez a fajta kiadás a legmegbízhatóbb. Tehát nem azért, mintha ezek a könyvművészeti tekintetben föltétlenül jelentőséggel bírnának. Amelyik műnek eredeti kiadása tipográfiaileg fogyatékos, ezen nem segíthet a hasonmás kiadás. Ez vonatkozik legújabb *facsimile* kiadványainkra is. Ezeket tehát tisztán tudományos érdekekből gyűjtöm.

A Rózsavölgyi nem sajnálta a bőrt amatőrkiadványai kötésétől, annál kevesebb gondot fordított a belső tipográfiai követelményekre, amik nélkül pedig bibliofil szépségű könyv el sem képzelhető. Kiadványai közül a Pöstyéni fürödés 111 példányban készült, *facsimilében*, névre szólóan, nekem a 17. sz. van meg, de nevemet már én írtam bele a kolofón üresen maradt részébe, a megjelenés után kb. 40 évre. A könyv a kiadó Magyar Helikon nevű sorozatában jelent meg, szép és időtálló merített japán papíron, félbörkötésben. Ugyancsak e kiadó jelentette meg Puskin Sándor (sic!) Anyégin Eugén-jét 3055 példányban (ez sem tévedés!) és 55 példány külön merített papíron bordázott félbörkötésben készült. Ebből a 48. sz. az enyém. Ebben az időszakban a bordázás a bőrkötéseknél szinte elengedhetetlen követelmény.

A szép *kötések*ért is tudtam rajongani, de ez a kérdés többnyire a reménytelen szerelem körébe tartozott. Könyveim soha nem panaszkodtak, miért nyúzom annyit, vagy hanyagolom el őket, sem hiúságból, hogy miért ilyen vagy olyan a kötésük, sem a polcokon kialakult társbérletre, sem a szomszédokra nem vádaskodtak. Kecsebőrbe kötött könyv éppoly jól megfért a fűzött vagy papírkötéssel, mint a ripszszelyem a nyersvászonba kötöttel. Nem sok könyvet kötettem, ez is anyagiakon múlt, de mindig minőségérzékkel bíró könyvkötőt választottam, akinek elég volt megmondanom, miről szól a könyv, körülbelül milyen kötetést gondolok hozzá anyagban, színben, a többit nyugodtan rábízhattam. Pápán Szily Jánosban, Budapesten Galambos Istvánban sohasem csalódtam.

Irodalom, történelem, néprajz, magyarságtudomány, politikai művek mellett nem hagyhatom említés nélkül a *könyvművészeti*, a *zenetörténeti-esztétikai* és a *képzőművészeti* munkákat sem. Ez utóbbiakból főleg a XX. századiakat gyűjtöttem, amit talán a mondottak után fölösleges is hangsúlyozni. A magyarság történetére és irodalmára vonatkozó művek mellett főleg zenei és képzőművészeti kérdések foglalkoztattak. A művészettörténet minden korszaka és stílusirányzata érdekelt, bár bizonyos okok miatt főleg itt is a XX. századi s ezen belül főleg — egyes részleteiben — az utolsó húsz év kérdései izgatnak. Munkám közben minden vonatkozásban éreztem a hiányzó könyveket, műveket. A csodálkozásra, hogy „mennyi könyv a szobákban” még kabinetekre is bontva, egymásnak háttal támaszkodó kiugró polcokkal — én mindig szomorúan jegyzem meg: igen, mennyi könyv *hiányzik*, amiről csak én tudok. Néha próbálom is nyugtatni magamat, főleg a művészettörténeti könyveket illetően: az egyszínű reoprókkal készült könyv a színekről nem tudósít, a színes reoprójú könyvekben meg a színek állnak oly távol az eredetitől — az esetek túlnyomó többségében —, hogy emiatt s a tapasztalat szerint alig-alig bízhatjuk rájuk magát az ember. De azért ez mindenképpen gyenge vigasz, én érzem legjobban.

Mindig fájdalmas a számomra, ha kitűnő munkát gyenge illusztrációkkal látok, de az ilyenről az ember könnyebben mondhat le színvonalasabban illusztrált kiadásra várva, mint a fordított esetben: amikor gyenge írást művészi értékű illusztrációkkal láttak el. A kitűnő grafikákkal ékesített gyengébb tar-

talmú könyvet is meg kell szerezni, mert az illusztrációval mint műfajjal külön is foglalkozom. Alig valószínű ugyanis, hogy az illusztrációk külön megjelenjenek, amire pedig gyakran milyen nagy szükség volna.

Könyvmánia vagy bolondéria — erről már volt szó — nem kerített hatalmába, bár sokszor kerültem el könyvesboltot, ha pénz volt nálam, sokkal ritkábban, ha üres pénztárcával vívtam az étellel való harcot, mert ilyenkor nem fenyegetett a vásárlás veszélye. Sajnos, hitelt mindig, mindenütt adtak, így a pénztelenség csak arra szolgált biztosítékkal, hogyha pénzhez jutottam, abból semmi sem mehetett el haszontalanra (alkohol, szórakozás, ingyencségek stb.), azaz olyasmire, ami után nem marad valami, mert a pénznek már eleve megvolt a helye. De azért le is tudtam mondani egy-egy könyvről, különösen amióta rájöttem, hogy majdnem minden könyvből bukkan föl példány később is a piacon.

Annyi bizonyos, hogy e könyvtár nélkül feleannyit sem produkálhattam volna (nem tudom, mennyiben haszon ez, majd elvállik). A tervszerű gyűjtésnek köszönhettem számos munkám elkészültét. (Mikor e sorokat írom, javarésze még kiadásra vár.)

Nem is tudom megmagyarázni magamnak máig sem, hogyan lehetséges az, hogy ha elhagy az „ihlet”, tehát nem megy a munka és minden kilátástalannak látszik, miért képes felüdülést és újabb lendületet adni egy-egy új könyvszerzemény a kézben, már a hazafelé vivő úton elindítva az újjászülő energiákat. Gyakran próbálok elemezni ezt a lelki folyamatot, de nem sokra megyek vele. Valósággal újjáéledek, ha új könyvek foglalnak helyet asztalomon — ezeknek egy darabig az asztal a gyülekező helyük a feleség nem kis bosszúságára: „Ebben a nagy lakásban sehol egy használható asztal, ha valaki jön, itt folyton rakodni kell” — tudniillik le az asztról, de hová? —, míg aztán az újabb szerzemények végül is a polcon préselődő többi közé nem soroltatják a korábbiakat. Újabban már a parkettán is hont foglalva, ott terjeszkednek fegyelmezett rendben. Arra még nem volt példa, hogy könyv ne fért volna be, hisz a könyvtár is olyan, mint a szénásszekér. Ha holnap nyakamba zúdulna akár egy több ezer kötetes könyvtár, csak kitalálnék valamit. Ezt komolyan mondom s nem azért, mert ez a veszély úgy sem fenyeget.

Katalógus a könyveimről? — hallom a kérdést most is, mint már annyiszor. Ez még a jövő feladata és föltétlenül el kell készülnie. Éppen nem szívesen gondolok arra, hogy a könyvtáram, vagy akárcsak egyik-másik része is esetleg széthull. Ez eilen egyik védpajzs a katalógus lehet, amely megkönnyíti a döntést, bármilyen irányban szükséges is az. Azt nem kívánhatom, hogy könyvtáramat jelenlegi összetételében gyermekeim vigyék magukkal akárcsak megsztva is (noha kedvük és hozzáértésük adva volna), hisz a mai és a holnapi hazai lakások ennél kisebb könyvtárat sem tudnak befogadni, hacsak magát az embert (mindenekelőtt a születendő gyermekeit) ki nem rekesztik magukért. Az érdeklődési kör sem minden részletében azonos a könyvtár összetételével, ez sem utolsó szempont. Ha pedig valamely intézményre maradna, az is mit tud vele kezdeni, ha katalógus nem segíti elrendezését? A hibát akkor követtem el, amikor már néhány száznál nem kezdtem el a munkát. Könnyebb lett volna a beérkező könyveket apránként fölvenni, mint most utólag a több ezerét elkészíteni.

Vallomásom vége felé közeledve még egy nekem szögezett kérdés: mit köszönhetek a könyvtáramnak?